

ANALIZA VLOGE RAZISKAV PODEŽELJSKE STAVBNE DEDIŠČINE V SLOVENIJI

UDK 72.01
COBISS 1.01 izvirni znanstveni članek
prejeto 1.4.2004

Analysis of the role of research of built heritage of the countryside in Slovenia

izvleček

V Sloveniji je bila zgodovina raziskovanja podeželske stavbne dediščine vedno vezana predvsem na cilje, ki so jih raziskovalcem postavljali drugi in le redko so si jih izbirali sami. Vse njene dosedanje različne definicije, ki so nastajale in se razvijale zaradi različnih ciljev, so prehajale od zelo ozkih do danes vse bolj odprtih pojmov. Šele danes je podeželska arhitektura značilno zaokrožena tudi z nadkrajevnimi in nadčasovnimi značilnostmi, ki stavbe, naselbinske celote in krajinske enote medsebojno povezujejo in s tem oblikujejo splošne zakonitosti identitete ustvarjenih prostorskih entitet. Glede na temeljne cilje so bile doslej raziskave neposredno ali posredno najbolj odvisne od razvoja političnega okolja v posameznih časovnih enotah, ki jih je na kratko mogoče predstaviti v 5 osnovnih skupinah. To so: nacionalni simboli, romantične vrednote, znanstveni pomen, sestavina kulturne dediščine in kot zadnja ekonomska vrednost. Poseben problem lahko nastane zaradi opisane tradicije vezanosti raziskovalnih ciljev na trenutni pomen anonimne stavbne dediščine, ko ta ni več potrebna kot dokaz o identiteti prebivalcev tega prostora. Če ne bo dovolj hitro razvit drug vrednotni sistem, ki temelji na odprti kulturni dediščini, ki je last vsega človeštva in je "skupni evropski spomin", bo stavbna dediščina podeželja spet le marginalna vrednota, kot je bila pred dobrim stoletjem

ključne besede:

dediščina, podeželje, Slovenija, raziskave

Definicija pojma "podeželska stavbna dediščina" na Slovenskem

Prvi problem, s katerim se je vsak vedno srečeval, če je raziskoval podeželje in z njim podeželsko stavbno dediščino na Slovenskem kot najbrž tudi v drugih deželah, je bila nedorečenost, kaj ta pojem pravzaprav zajema. Razlika med mestom in podeželjem ali kot se je in se še mnogokrat že vnaprej poskuša ovrednotiti meščansko arhitekturo in razvrednotiti podeželsko stavbarstvo, je vedno izvirala iz trenutne potrebe po priznavanju posebne vloge ene ali druge. V Sloveniji je bila zgodovina raziskovanja podeželske stavbne dediščine vedno vezana predvsem na cilje, ki so jih raziskovalcem postavljali drugi in le redko so si jih izbirali sami. Zato ima raziskovanje podeželske stavbne dediščine v slovenskem prostoru drugačne korenine in izhodišče kot drugje.

Če skušamo brez predsodkov tudi v izvenmestnem prostoru (= na podeželju) spoznati vso stavbarsko dediščino, takoj ugotovimo, da to niso le preproste kmečke stavbe, ampak so poleg njih podobno kot v mestih prisotni tudi pravi umetnostno pomembni arhitekturni biseri kot so cerkve, gradovi, dvorci, kapelice in podobne stavbe, med katerimi je mnogo tudi umetnostno izjemnih bivalnih ter gospodarskih stavb, odlično stilno oblikovanih in poslikanih - nemalokrat bolj kvalitetnih kot so sorodne stavbe v mestih. Le razmerje med njimi in prostorom je drugačno.

V mestu te izjemne stavbe ustvarjajo novo prostorsko identiteto in prekrivajo naravo, največji arhitekturni dosežki med njimi pa so predvsem vrh hierarhije graditeljskih dosežkov v različni obdobjih. Na podeželju pa lahko le vse stavbe skupaj ne glede na njihovo večjo ali manjšo umetnostno vrednost soustvarjajo posebno prostorsko-krajinsko identiteto skupaj z mnogokrat izjemno naravno krajino. Tega se je človek podeželja tudi vedno zavedal in zato gradil vse stavbe predvsem kot del

abstract

In Slovenia the history of researching built heritage of the countryside was always tied to goals set by others and hardly ever by researchers themselves. All various definitions, which emerged and were developed for various goals, have so far traversed from very narrow concepts to the present increasingly open ones. Architecture of the countryside is only now specifically expanded even with supra-local and time characteristics, thus mutually tying buildings, settlement entities and landscape units and furthermore general rules of identity of created physical entities. In view of their basic goals, research was directly or indirectly predominantly conditioned by developments in the political environment and particular time frames, which can be presented with five basic groups: They are: national symbols, romantic values, scientific significance, component of cultural heritage and finally economic value. A special problem can emerge because of the described tradition of links between research goals and temporary significance of anonymous built heritage, when the latter is no longer needed as proof of identity of a place's inhabitants. If a different value system is not devised soon, one which is based on open cultural heritage the property of all humanity, and "common European memory", built heritage of the countryside will again become a marginal value, as it was a century ago.

key words:

heritage, countryside, Slovenia, research

krajinske razpoznavnosti - od najskromnejše kmečke gradnje (na primer kozolca) do najmogočnejših poudarkov človekove prisotnosti (na primer gradov).

Žal je tako razumljena celovitost razumevanja stavbne dediščine podeželja šele rezultat spremenjenih ciljev in vrednostnih kategorij zadnjih let in to je tudi vzrok uvodni ugotovitvi, da s pravim raziskovanjem podeželske stavbne dediščine v Sloveniji pravzaprav šele dobro začnemo. Vse dosedanje različne definicije, ki so nastajale in se razvijale zaradi različnih ciljev, so prehajale od zelo ozkih do danes vse bolj odprtih pojmov. Časovno to pomeni, da je bilo do 60. let 20. stoletja tovrstno raziskovanje predvsem sporadično in ciljno zelo ozko, v 70. letih je pobuda prešla v cilje varstva kulturne dediščine, od 80. let dalje pa že poteka bolj ali manj načrtno kot celovita raziskovalna tema.

Če skušamo kratko povzeti današnje razumevanje podeželske stavbne dediščine, je to vse tisto stavbarstvo, ki je že v preteklosti in ki še vedno izhaja iz človekovih potreb, zahtev in sposobnosti, da v razpoznavne oblike vseh vrst stavb, naselij in oblikovanih krajin poveže duhovne in materialne, prostorske in tehnične, estetske in funkcionalne, simbolne in semantične, dogovorjene ali podedovane zakonitosti in prvine gradenj v lokalne posebnosti, ki arhitekture medsebojno ločujejo, hkrati pa ustvarjajo njihovo povezovalno pripadnost določenim "krajinam". Obenem je podeželska arhitektura značilno zaokrožena tudi z nadkrajevnimi in nadčasovnimi značilnostmi, ki stavbe, naselbinske celote in krajinske enote medsebojno povezujejo in s tem oblikujejo splošne zakonitosti identitete ustvarjenih prostorskih entitet. (1)

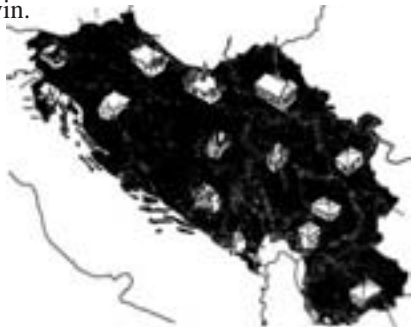
Merilo za določevanje in oceno "podeželske" stavbne dediščine danes ne more več izhajati iz apriorističnih estetskih ali očiščenih historičnih definicij, ampak iz človeka, ki jo je ustvaril, jo uporabljal in ki mu je postala prostorski okvir za njegov obstoj. Morda je za slovensko okolje značilen napor zadnjega desetletja,

da bi v okviru širše srednjeevropske regije odgovorili na mnoga taka in sorodna vprašanja in da bi dobili potrditev tudi s pomočjo kolegov strokovnjakov v širšem prostoru. In ko je že kazalo, da smo se končno dogovorili, da je tudi za naš prostor ta celovitost in povezanost med najvišjimi dosežki arhitekture in "ljudskim stavbarstvom" izjemnega pomena, postajajo taka strokovna in znanstvena srečevanja in raziskave zaradi nerazumevanja s strani trenutne prostorske in kulturne politike omejena ali celo odklonjena zaradi banalnih problemov (vedno skromnega!) financiranja. Ostaja seveda grenak okus, da se nekateri morda želijo vrniti nazaj za pol stoletja, ko je bilo zanimanje za raziskovanje podeželske stavbne dediščine predvsem ozek, zaprt interes znanstvenikov, javnost in usmerjevalci razvoja pa so tej pomembni plasti kulturne preteklosti in identitete pripisovali le marginalno vrednost.

Seveda pričakujemo, da bo tudi v Sloveniji vendarle obveljala ugotovitev, da je podeželski prostor izjemno pomemben del bivalnega okolja in "da je treba vse sile usmeriti v to, da bodo mesta in druga naselja poživiljala, spodbujala podeželska območja, namesto da jih siromašijo" (2), da je to prostor, ki je "danes postal okolje za aktivno in donosno obliko turizma, ki nudi bivanje in rekreacijske aktivnosti" (3). Predvsem pa, da je to okolje, v katerem živi večji del prebivalstva in ki obenem predstavlja tudi najbolj dragoceno prostorsko identitetno dediščino. In ker je danes identiteta največja vrednota kulturne dediščine [Krakovska listina 2000], je to obenem tudi zahteva po novih vsebinah in ciljnih raziskovanja podeželske stavbne dediščine kot nosilca identitete v slovenskem prostoru.

Usoda vrednostne vloge podeželske stavbne dediščine na Slovenskem kot raziskovalnega cilja

V slovenskem prostoru se je večina sprememb v vrednoteju pomena podeželske stavbne dediščine odvijala v zadnjih nekaj več kot 100 letih. Tako dolgo tudi lahko sledimo bolj ali manj znanstveno utemeljenemu raziskovanju pojava. Glede na temeljne cilje so bile raziskave neposredno ali posredno najbolj odvisne od razvoja političnega okolja v posameznih časovnih enotah, ki jih je na kratko mogoče predstaviti v 5 osnovnih skupinah, znotraj katerih so seveda delovale tudi posebne podskupine. Tako je celovito raziskovanje podeželske stavbne dediščine nastalo šele v zadnji četrtini 20. stoletja. Prej in seveda še tudi danes je bilo najpogostejše le vzporedno raziskovanje izbranih sestavin.

Slika 1: Skrajno poenostavljanje in izrabljanje nacionalnih simbolov je vedno značilnost ideološkega vrednotenja "ljudske arhitekture" - slovenska identiteta je bila v očeh drugih največkrat predstavljena kot revna "kajžarska" hišica. V okviru jugoslovanskih značilnosti je slovensko ljudsko arhitekturo predstavljala le mala bohinjska kajža. (Kojić, Beograd 1973)

Extreme simplification and exploitation of national symbols was always the characteristic of ideological evaluation of "vernacular architecture" - Slovene identity was most often seen by others as the poor farm-labourers "cottage". Within the framework of Yugoslav characteristics, the small cottage from Bohinj was the representative Slovene vernacular architecture. (Kojić, Belgrade, 1973)

Slika 2: Vzorec prevrednotenja "nacionalnih simbolov": Takoj po 2. vojni izdan odlok o oblikovanju kmečkih stavb na slovenskem podeželju ne glede na pokrajinsko pripadnost (Nasveti za gradnjo kmečkih domov, Ljubljana, 1945) je uporabil tipologijo iz časov dokazovanja slovenske samobitnosti s preloma med 19. in 20. stoletjem. *The pattern of re-evaluating "national symbols": Immediately after World War 2 an Ordinance about the design of farmhouses in the Slovene countryside was passed. It paid absolutely no regard to provincial setting and used the typology from the turn of the 19. and 20. century, when Slovene originality was being proved. (Suggestions for building farmhouses, Ljubljana, 1945)*

Nacionalni simboli kot vrednostni cilj

V začetku 20. stoletja se je najprej uveljavila podeželska stavbna dediščina kot posebna nacionalna karakteristika, ki naj bi zgodovinsko dokazovala nacionalno pripadnost prebivalcev. Raziskovalci v tedaj širšem avstrijskem prostoru so iskali "slovensko" ali "neslovensko" določljivost podeželskega kmečkega stavbarstva v regiji, kjer je nastajala nacionalna državotvorna ideja ob razpadu Avstroogrske [Geramb, Vurnik itd.]. Podobni cilji so se nadaljevali po prvi vojni, ko je zahodni del slovenskega ozemlja zasedala Italija [Nice, B. - Melik itd.].

V tem prvem obdobju so bili zaradi vnaprej določenih politično-nacionalnih ciljev neobjektivno izbrani in raziskovani le primeri tiste podeželske stavbne dediščine, ki so ustrezali različnim avtorjem ali boljje njihovim političnim ciljem. Tako usmerjane raziskave so raziskovalcem ponujale le malo možnosti: ali so podpirali eno od političnih idej, ali nacionalnih predsodkov ali pa so skušali iz enega od prejšnjih ciljev izpeljati celo prve cilje varovanja kulturne dediščine. Slovenski prostor brez svoje lastne nacionalne politično priznane identitete je ustvarjal svojstveno vrednost podeželskega prostora, v marsičem različno od drugih okolij, ki teh predsodkov niso poznala. Zlasti ob razpadu Avstroogrske monarhije so bila najbolj značilna prizadevanja po dokazovanju manjvrednosti ali večvrednosti podeželske arhitekture kot nacionalne pripadnosti.

Romantična vrednost

Da bi preseglili tako zožene cilje, so si nekateri raziskovalci skušali pomagati z novo vrednostjo. Za podeželski prostor (ki je po prvi svetovni vojni že pridobil pravico predstavljati tudi

Slika 3: Romantično poenostavljanje značilnosti in pomena podeželske arhitekture v Sloveniji je predstavitev v "Drugem skupnem poročilu o zgodovinskih središčih - Alpe-Jadran". (Ljubljana 1994) *Romantic simplification of characteristics and significance of countryside architecture is the presentation in the "Second Joint Report on Historical Centres - Alpe-Adria" (Ljubljana, 1994)*

identitetno merilo Slovencev, saj so bila mnoga mesta tik pred tem še v veliki meri s pretežno nemškimi meščanstvom) so začeli iskati njegove čustveno obarvane vrednote. Romantična vrednost "folklornih" arhitekturnih okrasov in celo hišnih tipov je bila za stavbenika Alberta Siča in Jožeta Karlovška dokaz, da je te sestavine potrebno najti, jim dati ustrezno vrednost in jih kot učno gradivo posredovati bodočim graditeljem. (4) Posledico je mogoče čutiti še danes v pretiranem poudarjanju slikovitih folklorno obarvanih sestavin ali celo v poskusih njihove ponovne (neprimerne) rabe, ob predstavitvi kvalitet podeželske stavbne dediščine pa se še vedno uporablja že skoraj povsem izginule romantične podobe prekmurskih cimprač kritih s slamo ipd.

Znanstvena vrednost

Obenem se je med obema vojnama začela poglobljati tudi znanstvena vrednost, kakor so jo razlagale različne stroke. Med njimi je bila geografija, poleg etnologije gotovo med prvimi, čeprav sta obe še vedno iskali predvsem tiste posebej izbrane kmečke stavbe, ki so bile po svoji likovni ali bolj romantični vrednosti najprivlačnejše ali najzgovornejše. Vendar je to že bilo obdobje, ko so različne stroke vse bolj iskale svoje lastne cilje in vrednostne kriterije. Zaradi ozkosti svojih ciljev ali zaradi predhodno navedenih posebnih pomenskih vrednosti pa so nastajali v teh raziskavah značilni zaključki, ki niso bili utemeljeni z induktivno analizo dejanskega stanja.

Tako se je na primer uveljavila ugotovitev, da je na Slovenskem le 9 temeljnih tipov podeželskega stavbarstva (5), kar le v rahlo dopolnjeni obliki za mnoge velja še danes. Že površen pregled pa pove, da so bili ti tipi določeni na osnovi predhodno izbranih "primernih" stavb, največkrat nastalih v 19. stoletju in v začetku 20. stoletja še ohranjenih bolj zaradi revščine kot zaradi svoje kvalitete. "Tipične" prekmurske lesene cimprače krite s slamo so bile že takrat le še redke izjeme, saj so že pol stoletja prej zamenjali večino kritine z opečno in lesene stene zaradi požarnih predpisov ometali ali zamenjali z opečnimi - danes jih ni več. V primorski regiji naj bi bila na primer "poglavitna značilnost kamin, močno uveljavljen v vnanji podobi hiše" [Melik, 1936] - dejansko pa so bile stavbe z izzidano kaminsko kuhinjo (spanjenico) v tem prostoru le kvalitetne likovne izjeme in ne pravilo. Takih primerov je še nekaj, rezultati te vrste raziskav so imeli pomembne posledice in so preprečevali, da bi objektivno ocenili vrednosti tudi mnogih drugih bolj ali manj lokalno ali regionalno določljivih identitetnih posebnosti.

Slika 4: Eden od poskusov znanstveno objektivnega ovrednotenja značilnosti in pomena ljudske arhitekture v slovenskem prostoru (Analiza razpoznavnih značilnih stavbnih skupin kot izhodišče za prepoznavanje identitete arhitekturnih krajin in regij, Fister et al., raziskovalni projekt, Ljubljana 1993) je dokazal izjemno pestrost in kvaliteto preprostega stavbarstva kot nosilca prostorske identitete. *One of the attempts at scientific objective evaluation of characteristics and significance of vernacular architecture in Slovene space proved the exceptional variety and quality of simple building culture as the carrier of spatial identity. (Analysis of distinct, characteristic building groups as the starting point for recognising the identity of architectural landscapes and regions, Fister et al., research project, Ljubljana, 1993)*

Gornje ugotovitve raziskovalcev so nekritično povzemale tudi druge stroke. Tako odgovorni za gradnje kot arhitekturna in urbanistična stroka so iz njih izdelali pravila za gradnjo - včasih zaradi romantičnih, drugič zaradi ideoloških ciljev in le redkokdaj ob ponovnem preverjanju predhodnih ugotovitev. Med najbolj zanimive tovrstne zaključke morda sodi "predpis" Ministrstva za kmetijstvo FLRJ iz leta 1945, ki povzema dotedanje zaključke in zahteva po celotnem slovenskem podeželskem prostoru gradnjo romantično oblikovanih enotnih "tipičnih" hiš in domačij (6) [Nasveti, 1945].

Posamezne stroke so sredi 20. stoletja vse bolj začele raziskovati določene, vendar le zanje zanimive lastnosti podeželskega stavbarstva. Raziskave hiš-dimnic, planšarske "arhitekture", kašč, kozolcev itd. so različnim strokam omogočale tudi različne zaključke. To so bile v resnici prve res znanstveno utemeljene raziskave, ki pa so (in so še vedno) ostale le v okviru svojih posebnih ciljev in so se zato žal vse prevečkrat približale raziskovalnim metodam iz začetka stoletja - čeprav tokrat brez političnih predsodkov.

Stavbarstvo podeželja - kulturna dediščina

Posebno mesto v raziskavah stavbne dediščine podeželskega prostora ustvari šele konzervatorska stroka oziroma varstvo kulturne dediščine. Če je še v letu 1970 v seznamu kulturnih spomenikov le nekaj manj kot 200 navedenih "etnoloških" spomenikov, je že dobro desetletje za tem kot posledica intenzivnega raziskovanja spomeniških vrednot to število skoraj postotterjeno. Seveda gre tudi tu še vedno za točno določen cilj iskanja tistih delov podeželske stavbne dediščine, ki je ovrednotena kot kulturna dediščina, vendar vse bolj vezana na prostor in s tem na relativno ovrednotenje.

V 70. letih se pravzaprav v slovenskem prostoru zgodi prava prelomnica. Etnologi in arhitekti, kasneje tudi drugi konzervatorji, dokažemo vrednost celovite dediščine - tako v mestnem kot podeželskem okolju. (7) Namesto dotedanje selektivne ali celo ozko deduktivne metode raziskovanja podeželske stavbne dediščine se vse bolj uveljavlja induktivna oblika celostnega obravnavanja prostora. Še posebej na Fakulteti za arhitekturo se začne s sistematičnim dokumentiranjem celovitega sklopa arhitekturne dediščine. S tem nastane osnova za poglobljene raziskave dejanskega prostora brez vnaprej postavljenih ozkih kriterijev in ciljev.

Zasnovan je poseben arhiv (Korpus slovenske arhitekture), v katerem je do danes zbranih preko 5.000 dokumentov o naseljih,

Slika 5: Predlog urejanja prostora v Strategiji razvoja RS, utemeljen predvsem z objektivnim ovrednotenjem pomena in vloge arhitekturne dediščine, v kateri predstavlja najštevilnejši del prav identitetno pomembno anonimno stavbarstvo podeželja. (MOPE 2003/04) *The rationale of the proposal for spatial management in the Strategy of spatial development of Slovenia is above all objective evaluation of the significance and role of architectural heritage, in which the most numerous part contributing heavily to identity, is precisely the anonymous building culture of the countryside. (MOPE 2003/04)*

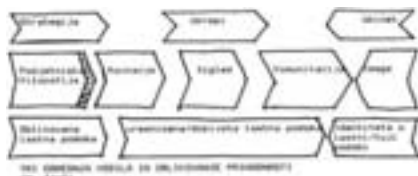
preko 35 000 podrobno dokumentiranih ali raziskanih posameznih stavb in raziskave o vrsti posebnih sestavin stavbarstva (arhitekturni členi, fasade, barvne strukture, kritine, posebne tipološke skupine stavb itd.). Vzporedno s tem arhivom so seveda nastajali tudi drugi samostojni in specialni arhivi raziskovalnih skupin ali inštitucij, ki pa do danes žal še niso povezani v celoto ali pa ne omogočajo njihove rabe za pravo, odprto in poglobljeno raziskovalno delo.

Na podlagi novih podrobnih dokumentov o podeželski stavbni dediščini je bilo mogoče ugotoviti, da še danes obstaja namesto prvotnih 9 regijsko določenih "tipičnih hišnih tipov" (v začetku stoletja še imenovanih "Hauslandschaften"), kar preko 70 z arhitekturno tipiko določljivih krajinskih enot, ki jih je mogoče združevati v 14 regijskih enot. (8) Tako bogastvo različnosti in prepoznavnosti je seveda dodalo povsem nova izhodišča za vrednotenje prostora, v katerem postaja "podeželski prostor" vse bolj pomemben v cilju trajnostnega gospodarjenja z njim. Po drugi strani je bilo mogoče z raziskavami, ki so enakovredno zajele podeželski in mestni prostor, ugotoviti, da je v več kot 700 podeželskih naseljih stavbna dediščina tako kvalitetna, da je njena ohranitev in prenova prednostna naloga v celotni strategiji urejanja prostora Slovenije.

Ekonomska vredost

Podobno z evropskimi trendi in strategijo razvoja podeželskega prostora prav v zadnjem času postaja ekonomska vrednost kulturne dediščine tudi na Slovenskem možnost novih načinov njenega ekonomskega izkoriščanja (opomba 3). Po eni strani je to prostor sam po sebi in dejanska vrednost že zgrajenih stavb kot osnova za bivanje, delo, rekreacijo - največkrat gre za novo rabo kot sekundarno bivališče ali v turistične namene. Po drugi strani pa je ta že zgrajena dediščina izhodišče za ohranjanje okoljsko in identitetno kvalitetnega prostora in v najbolj izbranem primeru za ohranitev "prostorske" kulturne dediščine - kar bi moral biti cilj povsod, kjer želimo ohraniti naša specifična okolja in pokrajinske značilnosti (od Krasa do Prekmurja in od Kozjanskega parka preko Škocjanskega do Triglavskega narodnega parka, ...)

Ker so ta zadnja merila v veliki meri še neprepoznana, so raziskave v tej smeri zaenkrat še bolj v interesu posameznih osveščenih uporabnikov ali pa tečejo kot temeljne raziskave možnosti opisanega razvoja. Tako smo na primer na Fakulteti za arhitekturo doslej izdelali nekaj manjših regionalnih raziskav in vzporedno tudi večjo celovito raziskavo "prenovljivosti stanovanjskega fonda". Rezultati so vzpodbudni, saj je bilo mogoče ugotoviti, da z ustreznim upoštevanjem značilnosti podeželske (in mestne) stavbne dediščine lahko prihranimo do 20% investicij v primerjavi z vzporednimi potrebami po novih gradnjah, ki naj bi nadomestile nevdrževane ali slabo funkcionalne stare stavbe.

Slika 6: Samo s stališča pridobitne ekonomike razumljena vrednost "identitete" podeželja je značilnost današnjega vrednotenja - ker si "podjetniško" vrednost predstavlja vsak le zase, ni več mogoče razumeti kakršnihkoli skupnih ciljev in vrednosti (algoritem iz zbornika "Pristop k urejanju podeželja", 1992).
Understanding of the "countryside identity's" value from the aspect of profit-based economy is the only characteristic of its contemporary evaluation. (Algorithm from the compendium "Approach to countryside management, 1992)

Prihodnost stavbne dediščine kot vrednote v slovenskem prostoru

Ena od naslednjih stopenj v razvoju raziskovanja stavbne dediščine podeželja na Slovenskem je gotovo oblika, kakršna vzorčno poteka v okviru Kozjanskega parka. Tu ne gre le za vnaprej izbrane (všečne ali ozko znanstveno zanimive) vzorce ali kulturne spomenike, ločene od svojega okolja, v katerem jih edino lahko pravilno in objektivno vrednotimo, ampak za celostno dokumentiranje. Sistematično beleženje celotne in hkrati izbirno raziskovanje identitetno vredne podeželske stavbne dediščine mora v prihodnosti postati stalnica ne le v območjih, ki so zaščitena kot posebna vrednota ("parki") ampak povsod tam, kjer je ugotovljeno, da je obstoječa stavbna dediščina tako kvalitetna, da je njeno upoštevanje in varovanje prednostna razvojna naloga z vseh pogledov.

Poseben problem v Sloveniji lahko nastane zaradi opisane tradicije vezanosti raziskovalnih ciljev na trenutni pomen stavbne dediščine. Ker je Slovenija po tako težkem pričakovanju dobila svojo samostojnost, in še bolj, ker se v bodočnosti suvereno in brez potrebe po dokazovanju svoje identitete vključuje v širši evropski prostor, je mogoče, da bo interes za vrednost stavbne dediščine podeželja izgubil svojo doslej najpomembnejšo vlogo: dokaz o identiteti prebivalcev tega prostora. S tem smo v Sloveniji gotovo v precej drugačnem položaju kot so sosedje, ki svojo identiteto že dolgo imajo in kjer visoko vrednotijo stavbno dediščino podeželja z drugimi vrednostimi kazalci. Če za Slovence ne bo več pomembno, da dokazujejo svoj nacionalni obstoj, in če ne bo dovolj hitro razvit drug vrednostni sistem, ki temelji na odprti kulturni dediščini, ki je last vsega človeštva in je "skupni evropski spomin", bo stavbna dediščina podeželja spet le marginalna vrednota, kot je bila pred dobrim stoletjem.

Opombe

- 1 Peter Fister: Nove smernice v raziskovanju ljudske arhitekture, v: Nova definicija ljudske arhitekture, Zbornik povzetkov, referatov, Delovna skupnost Alpe Adria, FA UL, Ljubljana 1994
- 2 Carigradska deklaracija o mestih in drugih naseljih, Ministrstvo za okolje in prostor, Ljubljana 1996
- 3 Trends in research on human settlements in ECE countries, Economic commission for Europe, United Nations 1990.
- 4 Albert Sič: Kmečke hiše in njih oprava na Gorenjskem I, Ljubljana 1924, Jože Karlovšek: Slovenski domovi, Ljubljana 1939
- 5 Melik, Naton, Slovenija I, Slovenska matica Ljubljana 1936 (1963 druga, predelana izdaja)
- 6 Nasveti za gradnjo kmečkih domov, ESZDN pri ministrstvu za kmetijstvo, Ljubljana 1945
- 7 Etnologija in sodobna slovenska družba, Posavski muzej Brežice 1978
- 8 P. Fister: Arhitekturne krajine in regije Slovenije, MOP RS 1993

Viri in literatura

- Das Bauernhaus in Österreich-Ungarn und in seinen grenzgebieten, Österr.-Ingenieur- und Architekten-Verein, Dresden 1906.
Naznanila, C.k. kmetijska družba na Kranjskem, Ljubljana 1882.
Pristop k razvoju podeželja, zbornik, zvezek 1, Družna za razvoj podeželja, d.o.o., Ljubljana 1992
Alpe-Jadran Drugo skupno poročilo o zgodovinskih središčih, Delovna skupnost Alpe-Jadran (6-jezično), MK Ljubljana 1994
Vilfan, Sergej, Kmečka hiša, v: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, zgodovina agrarnih panog, DZS, Ljubljana 1970
Strategija prostorskega razvoja Slovenije, MOP RS, Ljubljana 2003 (spletna stran MOP RS)

prof dr Peter Fister
Univerza v Ljubljani
Fakulteta za arhitekturo
fister.peter@arh.uni-lj.si